

Lőcsei Péter

JÉKELY-TALÁNYOK

A KÖLTŐ VERSEI A NYUGATBAN

Láng Gusztávnak, barátsággal

Egy-egy folyóirathoz, csoportosuláshoz tartozás többnyire nem jelent kizárólagosságot; az írók, költők – részben anyagi okokból – más fórumokat is keresnek. Függetlenedési szándékuk sem vezet mindig végső szakításhoz. Jellemző példaként kínálkozik a *Nyugat* harmadik nemzedéke, melynek tagjai szerették volna megvetni lábukat Babits lapjában, ugyanakkor másutt is próbálkoztak. Kérészeletű kísérleteik mellett a *Válasz*, a *Szép Szó*, a *Tükör*, az *Argonauták*, a *Protestáns Szemle*, a *Magyar Minerva*, a *Pásztor-tűz* és az *Erdélyi Helikon* hasábjain, az országos napilapokban és a vidéki újságokban is feltűntek. A *Nyugat* megszűnése után többen szerepeltek közülük a *Termésben* és a *Sorsunkban*. Erdemes lenne feltérképezni Dsida Jenő, Zelk Zoltán, Hajnal Anna, Vas István, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Rónay György, Kiss Tamás és társaik szerepléseit. A feladat nehezebb, mint amilyennek első pillantásra látszik. Némelyik megközelítésben a névsor is bizonytalan. A lapok és a szerzők repertóriumai, bibliográfiái esetlegesen hiányosak. A számok óvatosságra intenek, ugyanis bőven akadnak másod-, harmadközlések. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a művek értéke is vegyes képet mutat.

Jékely Zoltán legkorábbi fórumai közé tartozott a *Napkelet*, amelyben 1932-től 1940-ig 25 verse, egy novellája, három-három fordítása és könyvismertetése jelent meg. A *Kínskeresőket* Thurzó Gábor, *Új évezred felé* című kötetét Rónay György értékelte. Mégsem érezte magát otthon. A folyóirat légköréről fenntartásokkal írt Takáts Gyulának.¹ Több más lapról is kritikusan szólt. A *Válaszban* 22 verset közölt. Olyan jelentős alkotásokat, mint a *Pisztráng-balett*, a *Nagyvakáció az Enyedi Kollégiumban*, a *Csontjaimhoz* és a *Vasvári Pál nyomában*. A *Szép Szó*ban ritka vendégnek számított: mindössze három költeménye jelent meg (*Apotheosis*, *Borzalom*; *Nizsinszkyhez*).

Leveleinek tanúsága szerint Fejtő Ferenc esztétikai érzékéről nagyon rossz véleménye volt.² A szakításhoz azonban nyilván nem ez vezetett, hanem az, hogy az *Apotheosis* megváltoztatott szövege miatt névtelen, erkölcsi hiteltét támadó glosszát közöltek róla.³ Az *Erdélyi Helikonban*, a *Pásztortűzben*, a *Budapesti Naplóban*, a *Keleti Újságban*, a *Forrásban*, a *Tükörben*, a *Protestáns Szemlében* olyan írásai is napvilágot láttak, amelyeket később más címmel közölt, átalakított, illetve kihagyott kötetéből.

A *Nyugat* Jékely számára is lényegesnek bizonyult. A folyóiratban huszonkét és huszonnyolc éves kora között húsz verse jelent meg; mellettük Weöresről és Laforgue-ról szóló értékelése olvasható. Első kötetét (*Éjszakák*) Weöres Sándor, a másodikat (*Új évezred felé*) Halász Gábor méltatta. Hozzá hasonló számú verssel szerepelt Vas István (20) és Zelk Zoltán (15). A nemzedéktársak közül Weöres Sándor jelent meg kiugró módon: 78 verse, 11 könyvismertetője, 1 hozzászólása látott napvilágot. Kevesebb lehetőséget kapott Forgács Antal (10), Hajnal Anna (10), Rónay György (10), Takáts Gyula (4), Toldalaghy Pál (4) és Képes Géza (2). A hiányos lista adatai tájékoztató célúak, nem perdöntők. Ugyan ki hinné például, hogy a *Nyugatban* 21 verset közlő Móricz Zsigmond jelentősebb költő, mint az a József Attila, aki mindössze 13-szor kapott teret a folyóiratban?

*

A *Nyugatban* szereplő Jékely-írások kivétel nélkül megjelentek kötetekben, így összegyűjtött verseiben is.⁴ Érdemes alaposan összehasonlítani első és végleges szövegüket, ugyanis jelentős eltérések, említésre méltó kihagyások fordulnak elő bennük. Bőven sorolhatók a velük kapcsolatos kérdések. Nem tudjuk, hogy Jékely meddig várakozott a *Nyugat* előszobájában. Tény, hogy némelyik verse a megírás után 1-2 év múlva jelent meg a folyóiratban. Bizonytalan, hogy voltak-e elutasított írásai. Akadtak-e olyanok, amelyek végül máshova kerültek? Vajon kért-e módosításokat a főszerkesztő? Jékely kiadatlan levelei és a neki küldött üzenetek talán tisztázzák a homályos részleteket.

A *Nyugatban* olvasható írásainak leggyakoribb témája az elmúlás, a búcsúzás. Hangvételük szinte kivétel nélkül elégikus. Leggyakrabban használt kifejezései között találjuk a halál, a hanyatlás, a sírás, a temető fogalomköréhez tartozókat. Jellemző, hogy szonettjében még a tavasz élményét is ekképpen fejezi ki: „légy boldog, csontmagány, szép hóvirág / nyílik koponyád szemüregében” (*Tavasz van, gyermekek*). Azon sem csodálkozhatunk, hogy

itáliai utazásának benyomásait is a panasz és az aggodalom határozta meg. Közöttük akad olyan, amelyeknek háttere a háború szorongó bizonytalansága volt. Szülőföldjéhez kapcsolódó, továbbá gyermekkori, ifjúkori emlékeihez kötődő versei többnyire az *Erdélyi Helikonban*, a *Pásztortűzben*, a *Napkeletben* és a *Válaszban* tűntek föl. Történelmi–politikai vonatkozású költeményei részben a *Pesti Napló* hasábjain olvashatók.

A költő 1935 júliusában mutatkozott be a *Nyugatban*. Jelképesnek tekinthetjük, hogy első versének indító képében helyzetét egy „fiatal király csukott szemhéjú, hosszúlábú” szobrához hasonlította.⁵ Az eredeti *Pihenés* cím már az *Éjszakákban* megváltozott: *Mint kőkoporsón* lett. Később is az maradt. A mű számos egyéb eltérése is figyelmet érdemel. A 2. sorban a *csukott szemhéjú* jelzős szerkezet a halált egyértelműbben sugallóvá (*leesett-állú*) alakult. A zárószakaszban még lényegesebbek az eltérések. Az összegyűjtött versekben a strófa második és harmadik sorának variánsai felcserélődtek, így szótagszámuk is megváltozott: „Még visszafordul, rám néz s így beszél: / én most talán örök partokra szállok, / nyomorú test, te ott maradsz alul / s a földbe jutsz, hol madarak, királyok / s kutyák porladnak, mint a falevél.”

Az utolsó két sort Jékely kurzívval emelte ki, és három ponttal zárta le: „Még visszafordul, rám néz s így beszél: / kis, gyenge test, te ott maradsz alul, / én most az örök partra, lásd, kiszállok. / Te földbe jutsz, hol madarak, királyok / s kutyák porladnak, mint a falevél...”

Ilyen zárlattal élt az *Első kutyám emlékére*; a *Valkói temetés*; *A Házsongárdi temetőben*; *A szobám éjjel*; a *Nagyvakáció az Enyedi Kollégiumban*; az *Éjféli*; *A nagy temetőben* és a *Töredék 1939 szeptemberéből* című versében is.

A költő több alkalommal elpusztította vázlatait, sikertelen próbálkozásait. Kézirat-autodaféinak egyikét a *Máglyában* fogalmazta meg.⁶ Nem csupán a tűzre vetés módjáról, hanem okáról is szólt: a kiselejtezett darabok esetlegességét saját elmúlásával, az „*Idő-sivatag*” futóhomokjával és a világegyetem részvétlenségével hozta összefüggésbe. Az eredeti négy strófa végül egy tömbbé alakult. A helyesírási változásokon kívül kisebb módosulások is történtek: a *porlandó* például *porladó*; a *nemsoká* pedig *egykedő* lett. A korai vers számos nagy mű motívumának csíráját tartalmazza már. Ez általánosítva is elmondható róla és trópusairól. Az általa életre hívott lírai haláltánc hasonlataiban, metaforáiban rendre föltűnnek a testi romlás, a felejtés, az egyetemes pusztulás, a síri metamorfózis riadalmas, máskor ironikus élményei, sejtelméi.

A *Lezuhant a Nap* eredetileg két részre tagolódik.⁷ A vers bevezető metaforáinak impresszionista látomását a folytatásban hangzásélmények árnyalják. A rigó a lenyugvó Napot búcsúztatja. Az itt említett cápistrángxnak sem a cáphoz, azaz a kecskebakhoz, sem a 'kötél, szíj' jelentésű istrángxhoz nincs köze. Csupán hangzásukban hasonlítanak. A Zapfenstreich kifejezéssel azonosítható szó trombitával vagy dobbal jelzett takarodót jelent. Az utolsó szakaszban felidézett baleset igazolja az elkomoruló vers keltezését: I. Albert belga király 1934. február 17-én szenvedett halálos kimenetelű sérülést, amikor lezuhant az Ardennek sziklájáról.

Jékely Zoltán zenei témájú írásainak nyitánya a legendás tenort idézi (*Caruso emlékének*).⁸ Változatos sor követi majd: többek között a *Concerto di musica*; *A láthatatlan hegedűhöz*; az *Egy rész a „Brandenburgi”-ból*; a *Templomi hangverseny*; az *Örökifjú muzsika*. Hol egy zenemű, hol egy szerző, más-kor egyéb zenei képzettársítás az ihlető. Itt nem tudjuk, nem is fontos, hogy a rádió hullámai egy nápolyi dalt vagy egy operaáriát közvetítenek-e. Az énekes meghalt, de hangját megőrizte a felvétel. Ennek ellenpontjaként tűnik föl a költő halálsejtelme, mulandóságának tudata. A vers zárata elégikussá válhatna, ehelyett azonban könnyed, derűs életképpé alakul. A zene az ablakon kiszállva „lehempereg”, majd „csörgedez”, aztán vígan „bukkan” tovább. Hatására egy bugyogó nélküli kislány is tánra perdül az utcán. A 12 sorban érdemes figyelni néhány apró eltérésre. Így például a *testünkkel elnyeli* helyett *testestől*, a *kicsi lány* helyett *kisleány* szerepel majd.

*

Az *Olympio siralma* időszembesítésre és az évszakok szimbolikájára épül.⁹ A „boldogtalan boldog szerelmesek” emléke és a sílécet dárdaként tartó ifjú képe is a mindent maga alá gyűrő idő kiszolgáltatottja. Belénk borzong a képzelt jövő. Nem csupán a *bronzlevelű tölgy* változik meg a hókoronától, az elrévedő szerelmes sem szabadul a gondolattól, hogy kikerülhetetlenül a halál lesz végzetes szeretője. A vers későbbi átalakítása tucatnyi szócserevel, toldalékmódosulással járt (*fiú / fiúcska; milyen / mily; ahogy / amint; ősrégi / védelmi; szakít / hasít; viháncoló / ismeretlen; szóke / gyenge; hókorona / hókristály; az ordas égbe / a semmiségbe*). Az eredeti négy soros strófák is átalakultak.

Az *Éjjel a hómezőkön*, továbbá a vele együtt megjelenő *Tücsök* és *A halál fái* szinte sűrítvényei azoknak a tematikai, stilisztikai, poétikai jellemzőknek, amelyeket a harmadik nemzedékkel kapcsolatban többen is bíráltak a

Szép Szóban és a *Nyugatban*. Németh Andor a fiatalok elszigeteltségét, bezűkült témaválasztását emelte ki. Jellemzőnek vélte, hogy a természetben nem a fenséges ragadja meg őket, ehelyett „tücskökkel, békákkal, pókokkal és szarvasbogarakkal játszadoznak”.¹⁰ Fenyő László a *Levél Körtvélyesre* című versében fogalmazott meg gunyoros véleményt az utánuk jövők ter-
méséről.¹¹ Kassák Lajos a *Nyugatban* adta közre fenntartásait.¹²

Az *Éjjel a hómezőkön* 5 szakaszát Jékely már az *Éjszakákban* kibővítette.¹³ A verset a kötetben Jékely Mártának ajánlotta. Ezenkívül néhány szócse-
rére, szórendi váltásra is sort kerített (*mászott / hágott; szűnyog itt táncát / táncát a szűnyog itt*).

A *Tücsök* a *Nyugatban* szimmetrikusan 4, 4, 3, 3, 4, 4 soros strófákra tagolódott.¹⁴ Az elégikus szerelmi vallomás az *Éjszakákban* 8, 3, 11 soros egységekké alakult. Több más módosítás is történt: az eltérő szórend mel-
lett néhány kifejezés is megváltozott: *napok a nagy idő kék tengerében / napok az idő kéklő tengerében; aluszik / szenderedik; lelked / szíved; gubancos dene-
vérek / nagykörmű denevérek*.

A *halál fáinak* két szakasza később a *Julia M. sírján* című kompozíció nyitányaként szerepelt.¹⁵ A vers 5-6. sorának riasztó képe (*lenn a mélyben beteg koponyák / csészéiből szürcsölnek szörnyü nedvet*) Jékely lírájának visz-
szatéró motívuma.

*

A *Csillagtoronyban* 21 szakasza az előző versek ellenpontja.¹⁶ Nem a té-
mája miatt, ugyanis ennek középpontjában is a halál áll, hanem azért, mert a bírálatokban szóvá tett távlatok itt a végletekig tágulnak. Az égbolt cso-
dái a csillagot választó Petőfitől a magányos üstökössel sorsazonosságot ér-
ző Vajda Jánosig, a *Minden egész eltörött* élményén borzongó Adyn át a té-
pelődő Tóth Árpádig és a *Hajnali részegséget* író Kosztolányi Dezsőig sok
költőt megihlettek. A harmadik nemzedékből Weöres és Takáts Gyula is
egész sor példát kínál. Jékely az ötös és hatodfeles jambusú strófákban nem
csak saját mulandóságát érezte át, hanem a csillagképek titkait faggató
egykori tudósokat is földidézte. Az örök körforgás borongó kérdéseket és
riadalmakat vetett föl. A *nagy Rotációval* kapcsolatos sötét sorokat végül
kihagyta: „Már nem sokáig! Az unott ellipszis / rabságából a földnek is elég.
/ Hogy ne látnád: amerre nézel, itt is, / ott is halomban áll a csont és sze-
mét, / jön az időben az Apokalipszis. // A sok tetem, a sok bomlási termék,
/ melytől a Föld sohasem szabadult, / összefogott, hogy az ürbe seperjék, /
mintahogy a sokbűnű, zagyva mult / vak örületbe rántja le az elmét.”

A végleges szövegben számos helyesírási eltérés, illetve egyéb különbség érdemel további figyelmet.

*

A halál ünnepén című versét Kosztolányi emlékének ajánlotta.¹⁷ Az ötös és hatodfeles jambusokból álló strófákat végül két tömbbé tömörítette. A riasztó metaforákból épülő vers alapélménye az őszi temetőlátogatás. A halottak napjának komorsága, a gyertyafényes sírkert látványa hitelesíti az egyénitől az egyetemes pusztulásig terebélyesedő motívumsort. A közvetlen benyomástól (az esernyőn kopogó cseppek, a cipőkre tapadó sár, a reves szél, a rebbenő fények) a hamleti kérdésfelvetésig, a kikerülhetetlen általános elmúlás szorongásáig követik egymást a képzettársítások. A mindvégig többes szám első személyű komor vallomásban mindössze egy halovány feloldás tűnik föl. Az is csak ideiglenesen. Most még kisurranhatunk, hazamehetünk, egy darabig elfelejthetjük, mi vár ránk kikerülhetetlenül. A végső változathoz éppen ezeket – a sok tekintetben Kosztolányit idéző – szakaszokat törölte Jékely. A vers értéke, tömörsége szempontjából alighanem helyesen járt el. Úgy érzem, kár lenne elfelejteni a *Nyugában* még szereplő sorokat: „Menjünk, mint két kisurranó madár, / kienged tán e fekete kálitka; / jól tudja, hogy mihelyt időnk lejár, / szegett szárnyal hozatunk ide vissza / s nem lát bennünket többé a határ. / Lent a nagy úton villamos zokog; / sárgás fénytől lelkünk hiába fázik, / ezek a rendkívüli járatok visznek bennünket mégis ma hazáig, az alkalmi temető-járatok. // És vacsorázunk, bort iszunk s teát, / és harapunk, ahogy fogunk haraphat; / már nem gondolunk rá, hogy odaát / szegények milyen éhesen maradtak, / a jóbarátok, a jó nagymamák, // s a többi mind, ott, hol eltemeték, / a lyukban, melyből három kurta sing / királynak, koldusnak untig elég – / s elég lesz nekünk is alkalmasint, / ha rántör az egetverő sötét. // Ott fekszik a sok holt, mint a hering, / a még oszló test, a már sárga váz; / ha életünk felettünk elkering / annál szorossabb lesz a nyugovás, / mely végleg egyberontja testeink.”

Említésre méltó különlegesség, hogy a vers előbb szerepelt az *Éjszakák* című kötetben, mint a *Nyugában*.¹⁸

A *Szikla-himnusz*¹⁹ 1937-ben született a Visegrád melletti Szentgyörgypusztán. A név Jékelyben földézte a Diocletianus-kori sárkánypusztítót. Ehhez járult, hogy a Szent György-napon született költő a mitikus szörnyet az elmúlással, önmagát az ellene küzdő katonával azonosította. A legenda hőse legyőzhette a szörnyet, de a hitét meg nem tagadó lovag később

vértanúvá vált. Az öröklét vágyával megvert Jékely tudta, hogy a halállal szemben hozzá hasonlóan vesztesre ítéltetett. A vers végső változata tucatsnyinál több különbséget rejt.

Az 1938-as szerelmi vallomásának, a *Csillag-áldozat*nak végső címe *Csillag-ábrítat* lett.²⁰ Bár a vers nem említi nevét, minden bizonnyal Pasteiner Évához fűződő érzelméről szól. Házasságkötésükre 1938. október 8-án került sor. A mű végleges változata mindössze kisebb módosulásokat tartalmaz. A *Nap-bódulat* (később *Napbódulat*) csupán néhány ponton változott.²¹

*

Jékely verseinek tekintélyes része kapcsolódik külföldi utazásaihoz, elsősorban itáliai és franciaországi művészettörténeti élményeihez. Első ciklusuk a folyóiratok, újságok után a *Mérföldek, esztendőök* című kötetben jelent meg.²² A halál, az elmúlás ezekben is rendre föltűnik; a művek olykor a nyugati világ és a szülőföld párhuzamára, kontrasztjára épülnek. Az „időutazás” szinte valamennyiben lényeges szerepet játszik. Ez jellemzi *Az éjjeli Velencéhez* című, 1937-es keltezésű versét is.²³ A város történelmét megidézõ, tragikus jövőjét előrevetítõ kompozícióból végül kihagyta a hazai vonatkozású látomás alábbi két szakaszát: „Egy korcsomában, bor tövében, / nótázva ül három legény, / magyar legény. Már három éve / hazajutásra nincs remény. / „Üres a korsód, tölts beléje, / löccsintsd nyakon életed átkát, / hogy idegenben vagy kutya / s otthon más öleli a mátkád! / Az apácának Krisztusa, / neked a császárné a mátkád!”

*

A *Búcsúzás után I–III.* című kompozíció megírásának életrajzi hátterét egyelőre nem ismerem. Az első részben a magára maradt személyiség vet számot önmagával, elárulásával. A távozót igei személyraggal, névmásokkal, birtokos személyjellel mindvégig harmadik személyüként említi (element, neki, lelkében, õt, városán), közvetlenül nem nevezi meg. A fizikai távolság felidézése mellett a verszárlatban azt is felveti, hányszor kell még egyedül maradnia a lezárult szerelmek, befejezett életek miatt. A háromtétéles műnek csupán az első része kapott helyet az összegyűjtött versekben.²⁴ A kihagyott szakaszokban grammatikai váltásnak lehetünk tanúi, a távozót itt már tegezõ módon szólítja meg:

II.

Mintha mind én tépném s szórnám utánad,
viszi a szél a rózsaszirmokat.
Lám, a vágyódók sok sok sóhajának
a jó természet szinte testet ad.
Milyen csúf felhők tódulnak a völgybe -
És te ilyen időben utazol,
Idegen országba, ellenség-földre,
melynek hegy-völgyein halál lohol.
Miután meghalt egy drága családtag,
az ember róla annyit álmodik.
Ruhád darabját szimatolva, látlak,
s érezlek, olyan erősen vagy itt.

*

III.

Magyalbokor, akácfa, bodzafa,
jázmin, vadrózsa, bükköny, margaréta -
ezer évet elevenít ez a
Téged kereső hegyoldali séta.
Mintha, mióta a világ a világ,
csak veled jártam volna itt a réten.
Ó, bárcsak az új ezer éven át
is teveled, édes keserüségem!
Jöhet-e új nyár, melyben nem velem:
más férfitest mellett sétálsz, hevergetsz?
Bár meghalnék, hogy minden éjfelen
hozzád suhanjak, testetlen szerelmes
s csókomból érezd meg a rét szagát,
melyen sétáltunk tavaszi vasárnap -
s tudd meg, szép rétek vannak odaát,
szép régi rétek pázsitjára várlak.

*

Az *Éjféli sírás* az elárulás, a csalódottság, az önsajnálát, a halálvágy toposzaira épül.²⁶ Szerkezete később módosult, ezenkívül helyesírási, szóhasználati és morfológiai különbségek is megfigyelhetők: *mint halott szírom / fekete szírom; a bűm mindenkié / a bú mindenkié, mérhetetlenek / mérhetlenség; tollát sirató / tollát hullató.*

A *Tasso tölgyfájához* egyszerre állít jelképes emlékművet a barokk költőnek és a fa-matuzsálemnek, amely még látta őt.²⁷ Az elkorhadt rönk egykor tanúja lehetett a „gáncstalan lovag” lobogó lelkesedésének és hamvába hullásának, eltemetésének. Az ódai emelkedettséggű elégia tegezõ megszólításai, válasz nélkül maradó kérdései az emlékeken kívül az idő körforgását is fölidézik, hogy eljussanak végül a tölgy közeli halálának előrevetítéséig: „Te, vén koporsó, bús emlék emléke, / már soha, soha többé nem virulsz ki!”

A vers később alaposan átformálódott. A szóeltéréseken kívül számos toldalékolási és helyesírási módosulást érhetünk tetten.

*

1940-ben írt apokrif példázata a *Nyugat* utolsó évében jelent meg (*Lázár halála*).²⁸ Az újtestamentumi történetet enyhe archaizálású strófákban formálta huszadik századivá. Benne a feltámadt Lázár életörömét, másvilágról szóló hősködését, magára maradását és végleges halálát idézte föl.

A *Római februárban* az Itáliában átélt kora tavasz és a hazai tél ellentéte mellett az otthoniakat is nyomasztó „történelmi szorongás” fogalmazódik meg.²⁹ A vers négy szakasza négy szembeállításra épülő, aggodalmakat megszólaltató, válasz nélküli kérdés. Közülük természetesen a zárlat a legsúlyosabb: „Minő tavaszt küldesz oda, Istenem? / Rontó-teremtő olvadás, vajjon mit / zúdítasz a Honra vad szeleiddel / s megállanak-é az áradt patakokban / hentergő, rohanó, szörnyű sziklák –?”

A válaszok, megfogalmazására a *Nyugat* megszűnése után többek között a *Termésben* volt lehetősége Jékelynek. Olyan kételyeket, apokaliptikus látomásokat is közreadott, amelyeket csupán erős rostálás után vett föl öszszegyűjtött verseibe.

JEGYZETEK

¹ Jékely Zoltán Takáts Gyulának, 1936. jan. 3. *Helyét kereső nemzedék*, Magvető, 1984, 107.

² Jékely Zoltán Takáts Gyulának, 1935. szept. 2. *Helyét kereső nemzedék*, 103; 1936. jan. 3. *Helyét kereső nemzedék*, 106.

³ [N. N.]: A megtagadott szegény rokonok, avagy a költő óvatoskodik, *Szép Szó*, 1938, VI. k. (25. sz.) 510.

⁴ *Jékely Zoltán összegyűjtött versei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988. (2. bővített kiadás, összegyűjtötte, sajtó alá rendezte: Győri János. A továbbiakban: JZöv

⁵ *Nyugat*, 1935, (július) II. 5. A JZöv-ben 1933-as keltezéssel szerepel (28.).

⁶ *Nyugat*, 1935, (július) II. 5./ JZöv 15. Kötetben először az 1943-as *Mérföldek, esztendőek...* utolsó ciklusában szerepelt.

⁷ *Nyugat*, 1935, (július) II. 6. Kötetben először az 1943-as *Mérföldek, esztendőek...* utolsó ciklusában olvasható. A JZöv-ben 1934-es dátummal szerepel (41.).

⁸ *Nyugat*, 1935, (július) II. 6. Az *Éjszakák*ban keltezés nélkül (44.), a JZöv-ben 1933-as keltezéssel szerepel (24.).

⁹ *Nyugat*, 1935, (július) II. 7. (JZöv, 92.)

¹⁰ Németh Andor, Versekről, *Szép Szó*, 1936, 118.

¹¹ Fenyő László, Levél Körtvélyesre, *Nyugat*, 1937, I. 46.

¹² Kassák Lajos: ... és a legfiatalabb korosztály, *Nyugat*, 1936, II. 91–101.

¹³ *Nyugat*, 1936, (május) I. 339; *Éjszakák*, 24. A JZöv-ben Húgomnak ajánlással szerepel; ott a második rész két négy soros szakaszból áll (94.).

¹⁴ *Nyugat*, 1936, I. 340. (JZöv 72.)

¹⁵ *Nyugat*, 1936. I. 340; *Julia M. sírján [A halál fája]* (JZöv. 48.)

¹⁶ *Nyugat*, 1936. II. 285. Ugyanebben az évben az *Éjszakák* a vers 95 soros változatát tartalmazza (39.). JZöv. 104.

¹⁷ *Nyugat*, 1937. I. 71. A JZöv-ben 1936-os keltezéssel (113.).

¹⁸ *Éjszakák*, 36–38.

¹⁹ *Nyugat*, 1937. II. 237–8. A JZöv-ben Szentgyörgypusztá, 1937 keltezéssel (142.)

²⁰ *Nyugat*, 1938. II. 14. (július); JZöv 153.

²¹ *Nyugat*, 1938. II. (július) 14. A JZöv-ben 1937-es keltezéssel szerepel (141.).

²² Jékely Zoltán: *Mérföldek, esztendőek*, Franklin Társulat, 1943, 91–110.

²³ *Nyugat*, 1938. II. 333–335; A JZöv-ben Velence, 1937. keltezéssel jelent meg (128.).

²⁴ *Nyugat*, 1939. I. 34. JZöv. 159.

²⁵ *Nyugat*, 1939. II. 27. A JZöv-ben 1939-es keltezéssel. 163.

²⁶ *Nyugat*, 1939. II. 27. *Mérföldek, esztendőök*, 128; JZöv. 179.

²⁷ *Nyugat*, 1940. 168. *Mérföldek, esztendőök*, 106; JZöv. 183. Szövegváltozata megjelent a *Költészet 1941. évi könyvnapjára* című kiadványban [Szerkesztette: Mátyás Ferenc, oldalszámok nélkül].

²⁸ *Nyugat*, 1941. 135. JZöv. 201.

²⁹ *Nyugat*, 1941. 226. A vers végső címe: *A római tavaszról. A Mérföldek, esztendőökben* astrófikus változatban szerepelt (103.). Később a szakaszok tagolása visszaállt. A végső közlésben több eltérés is előfordul (JZöv. 191.).